

گفتگو با امیر الحاج جمهوری اسلامی ایران

حجت الاسلام والمسلمین سیدعلی قاضی عسکر

از اینکه این فرصت را در اختیار ما گذاشتید تا با جنابعالی در رابطه با فصلنامه «میقات حج»، «حج سال ۹۶»، «تعطیلی حج ایرانیان در سال ۹۵» و ... گفتگویی داشته باشیم، تشکر و سپاسگزاری می‌کنیم:

۱. میقات حج: فصلنامه «میقات حج» نخستین مجله تخصصی حج به زبان فارسی با صاحب امتیازی حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت است و حضرتعالی مدیر مسئولی آن را از آغازین شماره بر عهده داشته و دارید. چگونه شد که تصمیم گرفتید نشریه‌ای تخصصی در حوزه حج داشته باشید و «میقات حج» را منتشر کنید؟

* بنده در سال ۱۳۷۰ از سوی آیت‌الله محمدی ری شهری به عنوان معاون آموزش و تحقیقات بعثه مقام معظم رهبری منصوب شدم، در آن زمان در حوزه حج و زیارت چند کتاب مختصر بیشتر وجود نداشت. احساس کردم با توجه به اهمیت حج و عمره و عتبات و نیازهای گسترده علمی و فرهنگی، لازم است کارهای فراوانی صورت بگیرد تا بتوانیم از این ظرفیت بزرگ برای توسعه فرهنگ دینی در جامعه استفاده کنیم.

متأسفانه در شروع کار، منابع کافی برای تحقق این هدف وجود نداشت، بر همین اساس، انجام دو کار ضروری و لازم دیده شد:

۱. ایجاد کتابخانه‌ای تخصصی در حوزه حج و زیارت؛
۲. انتشار فصلنامه‌ای علمی - تحقیقی با هدف توسعه کارهای پژوهشی و رفع نیازهای علمی کارگزاران و زائران.

و امروزه خرسندم که هر دو ایده محقق شده است؛ یعنی تأسیس کتابخانه تخصصی پژوهشکده حج و زیارت با تعداد ۲۴/۶۲۵ عنوان کتاب در ۳۷/۲۳۰ مجلد در حال خدمت دهی به پژوهشگران حوزه و دانشگاه است، و انتشار فصلنامه «میقات حج» که نخستین شماره آن در پاییز ۱۳۷۱ ش. انتشار یافت و اکنون بحمدالله به یکصدمین شماره آن رسیده‌ایم.

این فصلنامه با کمک شخصیت‌های علمی و دینی و نویسندگان ارجمند حوزه، کار خود را آغاز کرد و در چند فصل با عناوین؛ «اسرار و معارف حج»، «فقه حج»، «تاریخ و رجال»، «اماکن و آثار»، «بهداشت در حج»، «حج در آینه ادب فارسی»، «گفت و گو»، «نقد و معرفی کتاب»، «خاطرات»، «از نگاهی دیگر»، «اخبار و گزارش‌ها» و «جاری‌های حج»، در حجم حدود ۲۰۰ صفحه هر سه ماه یکبار منتشر گردید و هم اکنون ۲۵ سال است که به فعالیت خود ادامه می‌دهد و دارای برکات فراوانی نیز بوده است.

۲. **میقات حج:** با توجه به اینکه جنابعالی سالیان زیادی است مطالعاتی در حوزه حج داشته و از حج پژوهان کشور به شمار می‌آید، لطفاً بفرمایید آیا این مجله نقش قابل توجهی در ارتقا بخشی فرهنگی در حوزه حج و زیارت، میان روحانیون کاروانها داشته است؟

* تحقیقات صورت گرفته از آغاز تا کنون، توسط محققان همکار، تأثیر به‌سزایی در تغییر نگرش کارگزاران حج و اصلاحات اشتباهات تاریخی داشته است که تنها به چند نمونه از آن اشاره می‌کنم:

یک - در سال‌های پس از پیروزی انقلاب که مردم ما به حج می‌رفتند، هنگام زیارت دوره، وقتی که به قبرستان حجون محل دفن اجداد پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و حضرت خدیجه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا هدایت می‌شدند، راهنمایان کاروانها، آن مکان را به عنوان شعب ابی‌طالب معرفی

می کردند. و ما هم احتمال خطا نمی دادیم، اما روزی در مکه مکرمه همراه با محقق ارجمند و استاد عالی قدر، مرحوم آقای دکتر سیدجعفر شهیدی نزد مرحوم عاتق بن غیث بلادی، صاحب کتاب «معجم معالم الحجاز» که از جغرافی دان‌های مشهور عربستان و مقیم مکه بود رفتیم. در آن دیدار، از محل و مکان شعب ابی طالب و ویژگی‌های آن پرسیدم، با کمال تعجب دیدم از روی نقشه، کنار صفا و مروه را نشان داد و دلایل و اسنادش هم درست بود! مرحوم دکتر شهیدی که قبل از آن مصاحبه‌ای تلویزیونی کنار قبرستان حجون انجام داده بود، به بنده اشاره کرد و فرمود: بگویید فیلم آن مصاحبه را پاک کرده، منتشر نکنند!

پس از این ملاقات، به تحقیق در این زمینه پرداختم و معلوم شد که این اشتباهی فاحش بوده که از گذشته به ما رسیده است. تمامی مورخان وقتی از شعب ابی طالب یاد می‌کنند آن را مکانی نزدیک صفا و مروه که امروز به نام «شعب علی» شناخته می‌شود، می‌دانند. پس از آن، بنده در این زمینه، پژوهشی انجام دادم که در فصلنامه «میقات حج» به چاپ رسید و روشن شد که نظر عاتق بن غیث بلادی صحیح است. از آن زمان به بعد کوشیدم تا این مطلب به روحانیون منعکس و از طریق آنها نیز برای مردم و زائران بازگو شود.

دو - از مکانهای مبهم و نامعلوم دیگر که می‌توان نام برد «وادی محسّر» بود که هنگام کوچ حجاج از مشعر به منا، معمولاً حجاج گرفتار تردید و شبهه می‌شدند و احتیاطاً در مسافتی دورتر می‌ماندند تا مبادا از وادی محسّر عبور کنند. پس از آنکه پژوهش‌های کتابخانه‌ای و میدانی انجام شد، مشخص گردید که سعودی‌ها در پایان مشعرالحرام تابلویی با رنگ بنفش نصب کرده‌اند و روی آن نوشته‌اند «نهایة مزدلفه» و با فاصله اندک، تابلو دیگری به رنگ آبی نصب کرده و روی آن نوشته‌اند «بداية منی» و فاصله میان این دو تابلو، وادی محسّر است که قسمت بالا و پایین این وادی فرق می‌کند چیزی حدود ۶۰ تا ۲۵۰ متر عرض وادی است. این پژوهش کار را آسان کرد و امروز بسیاری از روحانیون به موقع از مشعر حرکت کرده و تا نزدیک تابلو پایانی مزدلفه می‌آیند و پس از بالا آمدن آفتاب، وارد منا می‌شوند.

سه - در مورد زمزم نیز پیش از این، همه می‌گفتند: اسماعیل آنگاه که مادر گرامی‌اش هاجر در صفا و مروه به دنبال آب بود، آنقدر پای کوچکش را روی زمین

کشید که زمزم جوشید، شاید این نکته به ذهن می‌آمد که اسماعیل هنوز پیامبر نبود تا چنین معجزه‌ای از سوی وی رخ دهد! پس از کاوش در موضوع، روشن شد مطلبی در اینجا افتاده است. در کتب معتبر تاریخی این‌گونه آمده که حضرت هاجر رضی الله عنه پس از دیدن سراب در محل صفا و مروه و هفت بار آمد و شد، صدایی را شنید که بعداً فهمید صدای جبرئیل بوده است، سپس همراه او به سراغ اسماعیل آمدند و در محلی که آن فرزند خوابیده بود «جبرئیل ضرب بجناحه او بعقبه فنبت زمزم»؛ جبرئیل با بال و یا با پاشنه پای خود به زمین کوبید و زمزم جوشید و این کاملاً با قدرت الهی انجام شده و قابل توجیه است. بحمدالله این‌گونه پژوهش‌ها استمرار یافته و هم‌اکنون برکات آن در اصلاح ذهنیت‌ها و شناخت‌ها بسیار مؤثر بوده است.

البته هم‌اکنون دایره پژوهش‌ها توسعه یافته و فقط در حوزه مسائل تاریخی نیست بلکه در زمینه عقاید، فقه حج، اسرار و معارف و... پژوهش‌های خوبی صورت گرفته که برای دسترسی آسان مخاطبان، کلیه مقالات روی سایت میقات حج (<http://miqat.hajj.ir>) قرار گرفته است. در سال‌های بعد از آن، دو فصلنامه دیگر به نام «میقات الحج» که مطالب آن با فارسی متفاوت است، به زبان عربی منتشر گردید و بحمدالله حدود ۴۸ شماره تاکنون منتشر شده است، فصلنامه دیگری هم با نام «فرهنگ زیارت» برای مخاطبان حوزه عتبات و عراق منتشر گردید که بحمدالله آن هم تاثیر بسیار خوبی تاکنون داشته است. به هر حال وقتی فقط در یکصد شماره میقات حج فارسی تاکنون چیزی حدود ۱۰۳۸ مقاله و مطلب منتشر شده، بخوبی می‌توان فهمید که این فصلنامه در گسترش پژوهش‌های مرتبط با حج و زیارت تا چه حد موفق بوده است. این مقالات امروز خود بانک اطلاعاتی قوی برای علاقمندان این‌گونه پژوهش‌هاست.

۳. میقات حج: می‌دانیم که تلاش میقات همواره در راستای اشاعه و ترویج فرهنگ حج بوده است. کارنامه فعلی آن در حوزه نشریات را چگونه ارزیابی می‌کنید. آیا از نتیجه آن رضایت دارید؟

* هدف اولیه از انتشار فصلنامه میقات حج این بود که روحانیون، مدیران و عموم کارگزاران و زائران حوزه حج و زیارت بتوانند از مطالب آن استفاده کنند و به همین

جهت به دنبال کسب رتبه علمی - پژوهشی نبودیم، لیکن در سال ۱۳۹۳ و از شماره ۸۹ به رتبه علمی - ترویجی ارتقا پیدا کرد تا هم جایگاه علمی - ترویجی داشته باشد و هم برای اکثر علاقمندان و پژوهشگران قابل استفاده شود.

تلاش ما این بود که به وسیله انتشار فصلنامه میقات بتوانیم هم پژوهشهای مرتبط با حوزه حج و زیارت را توسعه دهیم و هم معضلات و اشتباهات تاریخی که وجود داشت، اصلاح کنیم و با کمک تحقیقات میدانی که انجام می دهیم، بعضی از نقاط مبهم را که در مسائل مربوط به حوزه حج و زیارت وجود دارد برطرف کنیم.

شاید برای مخاطبان ما این نکته مهم باشد که کتابهای منتشر شده در عربستان تا همین اواخر، متأسفانه ابعاد کعبه را متفاوت نقل می کردند. بعضی از این کتابها به گونه ای ابعاد کعبه را متفاوت نقل می کنند که گویی کعبه مستطیل است. لذا تصور من این است که این نوع پژوهشها می تواند به ما کمک کند تا در آینده به حقایق بیشتری دست پیدا کنیم و بتوانیم با توجه به تحقیقات میدانی، بسیاری از یافته های اشتباه تاریخی را اصلاح کنیم.

۴. میقات ۵: جدی ترین مشکل نشریات تخصصی را در چه می دانید؟

* یکی از معضلاتی که امروزه در این زمینه وجود دارد، کمبود بودجه در حوزه پژوهش است. در سطح کشور هم متأسفانه بودجه هایی که به حوزه پژوهش اختصاص داده می شود زیاد نیست و طبیعتاً نشریات علمی و مجلات و فصلنامه ها مشتری زیادی ندارد و عموم طبقات مردم از نشریات علمی کمتر استفاده می کنند از سوی دیگر هزینه کارهای پژوهشی نیز بسیار سنگین است. من فکر می کنم وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باید برای اینگونه فصلنامه ها و مجلات علمی و پژوهشی بودجه ویژه ای را در نظر بگیرد. البته مدیران این گونه مجلات هم موظف هستند که صرفه جویی کنند. در یک کلمه، بدون کمک دولتی، اینگونه نشریات نمی توانند روی پای خود بایستند و حتماً باید این اتفاق بیفتد تا کار پژوهش کشور توسعه پیدا کند. ملاحظه می کنیم که همه ساله میلیون ها تئوری در کشورهای مختلف مطرح می شود. چندتای این تئوری ها تبدیل به علم می شود. معلوم است که باید پژوهشها صورت بگیرد و تعدادی از آنها تبدیل به علم گردد و مردم آن را بپذیرند. در حوزه های تاریخ، فقه و مانند آن نیز همینگونه است؛ مثلاً وقتی در گذشته بعضی از علما و

مراجع؛ از جمله حضرت امام علیه السلام می فرمودند مردم باید میان کعبه و مقام طواف کنند، معلوم است با این کثرت و ازدحام جمعیت که امروزه وجود دارد، عمل به چنین فتوایی به راحتی میسر نیست. حل این معضل و مشکل این است که در حوزه‌های فقهی بنشینیم صحبت کنیم. استدلال کنیم و براساس آن استدلال شیوه‌ای را پیدا کنیم تا مردم بتوانند به راحتی و بدون مشکل طواف را انجام داده و از برکات معنوی و الهام‌بخش آن استفاده کنند.

۵. میقات حج: وضعیت حج پژوهی در کشورمان را در مقایسه با کشور عربستان

چگونه می‌بینید؟

* عربستان، تا چند سال اخیر خیلی در این حوزه وارد نمی‌شد و لذا ما کتاب‌هایی را که در آنجا تهیه می‌کردیم بیشتر این کتاب‌ها مرتبط بود به اموری همچون آداب سفر، مناسک حج و امثال آن، اما در این سال‌های اخیر احساس می‌کنم آنها هم به این نتیجه رسیده‌اند که باید حوزه حج پژوهشی را توسعه بدهند. عربستان معهد و مرکزی را در مکه برای تحقیقات حج راه‌اندازی کرده که ما در سال‌های گذشته با آنها ارتباط داشتیم. مجلات مختلفی را منتشر می‌کنند. کتاب‌های متنوعی را انتشار می‌دهند؛ به صورت مصور و غیر مصور، ما هم این را دوست داریم؛ وقتی با بعثه‌های برخی از کشورها دیدار می‌کنم، کاملاً محسوس است که متأسفانه این همه زائر از کشورهای مختلف در موسم حج به سرزمین وحی می‌آیند اما کتاب به‌اندازه کافی در اختیار ندارند و خوب آموزش داده نمی‌شوند. وقتی به آنها می‌گوییم در حوزه حج یا فلان موضوع کتاب‌های زیادی منتشر کرده‌ایم، تعجب می‌کنند. در این زمان که ارتباطات و فضای مجازی به کمک آمده، باید از این فضا به درستی استفاده کنیم.

بحث دیگر کار ترجمه است که ما آن را شروع کرده‌ایم تا کتاب‌هایمان را به چند زبان ترجمه کنیم و از منابع مختلف بهره بگیریم، به یقین کشورهای دیگر نیز استقبال خواهند کرد و از پژوهش‌های ما بهره خواهند گرفت.

به هر حال، از اینکه در عربستان هم این پژوهش‌ها آغاز شده و به دنبال آن هستند که کارهای مربوط به حج را توسعه دهند خوشحالیم. در دیدارهایی که با آنها داشتم، اعلام کردم که پژوهشکده ما آمادگی همکاری مستمر با آنها را دارد.

یکی از محققان و عالمان عربستان که علامه بزرگ جزیره العرب لقب گرفته بود، آقای حمد جاسر بود. محقق بسیار دقیقی بود. یک بار در ریاض به منزل ایشان رفتم، خیلی احترام کرد و شخص بسیار مؤدبی بود. در همان دیدار متوجه شدم که ایشان مجله‌ای با نام «العرب» را منتشر می‌کند. مجموع شماره‌های آن مجله را تهیه کردم و به پژوهشکده حج و زیارت آوردم. سالیان متمادی است منتشر می‌شود. در زمان دیدار ما، ۴۰ سال سابقه داشت. مقالات پژوهشی بسیار خوبی منتشر کرده است. محققان ما باید با آنها و با مراکز علمی و دانشگاهی آنها مرتبط باشند تا بتوانیم تحقیقات میدانی مشترکی راه بیندازیم و در شناسایی آثار سرزمین وحی بکوشیم.

۶. **مقیقات حج: آیا ظرفیت‌هایی را در خصوص ارتقای آگاهی و غنی سازی محتوای**

مجله می‌شناسید، می‌شود از آنها نام ببرید؟

* لازم است محتوای فصلنامه را غنی‌تر کنیم؛ با توجه به کتاب‌های زیادی که در حوزه حج چاپ شده و موضوعات مختلفی که تا کنون به آنها پرداخته‌ایم و بحمدالله به بیش از هزار اثر رسیده، و بدینوسیله اطلاعات خوبی در معرض دید پژوهشگران و مخاطبان ما قرار گرفته است. درست است که ما نسبت به ۱۰-۱۵ سال قبل کارهایی کرده و پیشرفتهایی داشته‌ایم اما در عربستان نیز تغییرات زیادی ایجاد گردیده و کارهای خوبی انجام شده است. توسعه در حرم‌ها، طرح توسعه مسجد الحرام، و جمرات، راه‌اندازی قطار عرفات - مکه، ایجاد تحول در مشاعر و... که اینها همه پس از گذشت زمان، تاریخ خواهد شد. بنابراین، یکی از کارهای مهم در این زمینه ثبت اینگونه امور است تا مردم بدانند که چه کارهایی در گذر تاریخ صورت گرفته است؛ مثلاً اگر از من سؤال شود که قطار عرفات - مکه در چه سالی راه‌اندازی شد؟ ممکن است اطلاعاتی در این زمینه نداشته باشم. پس باید اطلاعات ما به روز باشد و در کارهایی که پیش‌تر انجام داده‌ایم، بازنگری کنیم و بسیاری از مطالب مربوط به این حوزه را هم هنوز به آنها دسترسی نداشته‌ایم و طبعاً در این زمینه‌ها پژوهش نکرده‌ایم؛ مثلاً در مورد منطقه خیبر، و یا محل جنگ بدر - که میان مکه و مدینه واقع است - و مقبرة الشهداء بدر در آنجاست و... هنوز پیرامون آنها پژوهشی نشده است. گرچه در رابطه با مدفونین بقیع عزیزانی کار کرده‌اند و بحمدالله کار خوبی هم شده است. اما نباید به همین اندازه بسنده کنیم. در تمام این حوزه‌ها و اماکنی که وجود

دارد، باید تحقیقات جدی‌تری داشته باشیم تا بتوانیم از مجموعه آنها واقعیت‌ها را مشخص کنیم، مردم هم مشتاق کسب اطلاعات در این زمینه هستند.

در طول تاریخ انسانهای بیشماری گرد خانه خدا طواف کرده‌اند؛ از انبیا و ائمه معصوم علیهم‌السلام گرفته تا دیگران، ویژگی‌های آنها و شرایط آن زمان‌ها و چگونگی بناها در آن دوره و... همه اینها مواردی است که باید در باره آنها کار بشود و بالاخره زمینه کار زیاد و بسیار گسترده است.

من زمانی فکر می‌کردم که اگر ۴۰ یا ۵۰ شماره از میقات حج منتشر شود دیگر مطلب مهمی نداشته باشیم و با کمبود مقاله مواجه شویم! ولی امروز با اینکه ۱۰۰ شماره از میقات منتشر شده، تازه می‌فهمیم که در آغاز راهیم و موضوعات فراوانی وجود دارد که می‌توانیم در آن زمینه‌ها به پژوهش پردازیم.

۷. میقات حج: پس از رویداد فاجعه منا در سال ۹۴ و به دنبال آن، ماجرای سفارت

عربستان در تهران، این کشور روابط سیاسی خود با ایران را قطع کرد، در نتیجه پس از رایزنی‌ها و گفتگوهای زیاد اعزام زائران ایرانی به حج در سال ۹۵ منتفی شد، بفرمایید دلیل تعطیلی فریضه حج چه بود، آیا عربستان بر سر راه ایرانیان مانع ایجاد کرد یا علت دیگری داشت؟

* جمهوری اسلامی ایران هیچگاه در بحث اعزام حجاج تردیدی به خود راه نداده و همواره وظیفه خود می‌دانست راه را باز کند تا مردمی که سال‌ها در نوبت هستند، مناسک حج را انجام دهند.

لیکن به دلایلی این مهم انجام نشد، یکی از آنها تأخیری بود که سعودی‌ها در ارسال دعوتنامه داشتند. آنها زمان تعیین شده را در اسفند ماه قرار دادند و در دور نخست مذاکرات هیچ چیز را مشخص نکردند. اگر قرار بود ۶۴ هزار نفر به حج اعزام شوند، باید مسأله ویزا، حمل و نقل، نیروی تدارکاتی و... روشن شود، اما سعودی‌ها در این زمینه برخورد شفافی نداشتند و بحثی را مطرح نکردند.

متأسفانه قطع روابط سیاسی، با تعطیلی سفارتخانه‌های دو کشور، به مشکلات افزود، درحالی که برای دفاع از حقوق زائران ناچار بودیم سفارت و کنسولگری داشته باشیم،

باید جایگزین تعیین می کردیم و مجوز اعزام ۱۰ تا ۱۲ نفر صادر می شد. پیشنهاد هم این بود حالا که سوئیس به عنوان حافظ منافع پذیرفته شده، عربستان تحت پرچم سفارت سوئیس، کنسولگری خود را راه اندازی کند و ایران نیز با اعزام همان تعداد به عربستان از حقوق زائران دفاع نماید. اما این اتفاقات نیفتاد و عربستان متن تهیه شده ای را ارائه کرد که آن را امضا کنیم، اسم آن را نیز «محضر الاتفاق» گذاشت. ما هم نمی توانستیم امضا کنیم؛ زیرا مذاکره و گفت و گو طرفینی است و باید دو طرف گفتگو کرده و سپس اصول توافق شده را امضا می کردند.

سعودی ها چنین رفتاری کردند و هیأت ایرانی به تهران بازگشت و طرف عربستانی نیز چون اختیار کامل نداشت اعلام کرد باید استعلام هایی از وزارت خارجه و کشور خود بگیرند و به ایران خبر بدهند. این کار نیز توسط عربستان انجام نشد و در نتیجه ۴۵ روز تأخیر شد. سپس بالاخره وزیر حج عربستان تغییر کرد و وزیر جدید بر سر کار آمد، او شناخت بهتری از ایران داشت و به کشورمان نیز سفر کرده بود، لذا این امید را ایجاد کرد که مشکلات حل شود. دو - سه مورد از مشکلات؛ مانند روادید و هواپیمایی حل شد، اما در چند مورد سعودی ها نتوانستند تصمیم گیری کنند.

بحث امنیت زائران یکی از مشکلات در مذاکرات دو طرف بود. در حادثه سال ۹۴ در منا، ۴۶۴ نفر و در حادثه مسجدالحرام ۱۳ زائر ایرانی به شهادت رسیدند. اگر می خواستیم زائر اعزام کنیم باید امنیت آنها تأمین می شد. ایجاد امنیت هم که ناگهانی تحقق نمی یابد، لذا لازم بود بستر فراهم شود و این بستر را باید مقامات سعودی فراهم می کردند. عربستان باید اقداماتی انجام می داد و از کشورهای حج گزار، که یکی از آنها ما باشیم، درخواست می کرد یک محدودده کاری را انجام دهیم تا امنیت ایجاد شود. سعودی ها حتی این کار را هم نکردند.

سعودی ها نه تنها در مذاکرات برای امنیت زائران کاری نکردند، بلکه شرایط تلخی را نیز به وجود آوردند؛ مثلاً اعلام داشتند شما حق ندارید جلو ساختمان های خود پرچم ایران را نصب کنید، درحالی که پرچم نماد و شعار هر کشور است و فعالیت سیاسی محسوب نمی شود. هر زائری که برای نخستین بار وارد عربستان می شود برای پیدا کردن

هتل خود باید از روی پرچم محل زندگی اش را بیابد. اگر سعودی‌ها از همه کشورها می‌خواستند از پرچم کشورشان استفاده نکنند اشکالی نداشت، اما زمانی که کشورهای دیگر از پرچم برای این کار استفاده می‌کنند به چه دلیل جمهوری اسلامی ایران نباید از نماد ملی خود استفاده کند؟!

ما هر سال با بعثه‌های بیش از ۳۰ کشور دیدار و مذاکره داشتیم؛ چون یکی از فلسفه‌های حج، آشنایی با مسلمانان کشورهای اسلامی و اتحاد با یکدیگر است و در این دیدارها ضمن آشنایی با کشورها برای تعامل بیشتر، فعالیت‌هایی برای افزایش همکاریها و انتقال تجربیات حج نیز صورت می‌گیرد، اما سعودی‌ها خواستند این ارتباط وجود نداشته باشد. درحالی که ما در عربستان زندانی نیستیم. ما مردمی مستقل و آزاد هستیم و عربستان حق ندارد ایجاد محدودیت کند که با چه کسی گفت و گو کنید یا نکنید!

عربستان باید به عنوان کشور میزبان حج، این موارد را رعایت می‌کرد. سعودی‌ها همچنان کمتر از دو ماه مانده به زمان حج این نکات را پشت سر هم اضافه می‌کردند و نشان دادند می‌خواهند مانع حج ایرانیان شوند.

مطالعه قرارداد برخی کشورها نشان داد تفاهم نامه عربستان با کشورهای دیگر، با ما تفاوت دارد. شرایطی که برای ایران اعلام کردند در تفاهم نامه کشورهای دیگر وجود نداشت و ما این موارد را ظلم به مردم کشورمان می‌دانستیم. سعودی‌ها نباید بین کشورهای اسلامی تبعیض قائل شوند. ما نشان داده‌ایم منظم‌ترین و بهترین سازوکار حج را داریم و به بهترین وجه آن را برگزار می‌کنیم و همه کشورها به این مسأله اعتراف دارند و عربستان با این رفتارها ما را از حج محروم کرد.

آنان همواره این ادعا را داشتند که ایران از مراسم حج بهره‌برداری سیاسی می‌کند، معلوم است که این سخن اشتباه و خطا است؛ چون نگاه ما به کنگره عظیم حج، نگاه فراملی و وحدت بخش است. ما هرگز اجازه نداده‌ایم زائران مسائل فرقه‌ای را در حج مطرح کنند؛ زیرا حج محل طرح مسائل شیعه و سنی نیست.

ما همیشه در کنار اهل سنت بوده و مقابل دشمنان ید واحد هستیم. امام راحل، مقام معظم رهبری و مراجع عظام تقلید فتوا داده‌اند که ما در نمازهای اهل سنت شرکت کنیم.

همه اعمال و مناسک حج را با هم هستیم و حج در یک کلمه نماد قدرت و وحدت اسلامی است. اگر سال‌های گذشته دعای کمیل نیز برگزار می‌شد با تفاهم مقامات عربستان به خصوص با «محمد بن نایف» وزیر کشور و ولیعهد وقت سعودی بوده است. و ما مشکلی در این زمینه نداشتیم. دعای کمیل سیاسی نیست، دعایی توحیدی است و مکه و مدینه نیز مکان توحید است و زائران ایرانی با نظم دعا را می‌خواندند و به هتل‌های خود برمی‌گشتند. در سال‌های گذشته شعاری داده نشده و در خیابان‌ها و میادین شهر نیز راه بندانی ایجاد نکردند. به هر حال حج ۹۵ بدون حضور حجاج ایرانی برگزار شد و مسئولیت محرم کردن ایرانی‌ها به عهده طرف مقابل بود.

در حج سال ۹۶ نیز بار دیگر طبق روال همه ساله عربستان دعوت نامه‌ای به ایران فرستاد تا مذاکرات مربوط به حج را آغاز کنیم و ما هم پذیرفتیم. در گفتگوهای حج ۹۶، مهمترین شرط ما مسأله عزت، کرامت، امنیت و سلامت حجاج بود که عربستان این شرط را رسماً پذیرفت و وزیر حج این کشور توافق نامه‌ای با ایران امضا کرد که در آن به طور مشخص عنوان شد که عربستان تمام امکانات مادی و انسانی خود را برای محقق کردن سلامت و امنیت حجاج به کار برد و تازمانی که در عربستان هستند امنیت آنها را تأمین کنند.

دومین مسئله‌ای که مدّ نظر ما بود این بود که عزت ایرانی اجازه نمی‌داد ویزای عربستان از کشور ثالث تهیه شود. عربستان قبول کرد که ویزای الکترونیکی صادر کند. موارد دیگری هم که در نظر گرفته بودیم، همه حل شد و تنها چیزی که باقی ماند مسئله برگزاری دعای کمیل بین الحرمین (مسجد النبی و بقیع) بود. آنها مدعی بودند که مشکل امنیتی وجود دارد و با توجه به تهدیدات داعش، امنیت برگزاری دعای کمیل در آن مکان را تأمین نمی‌کردند. به همین دلیل برگزاری دعا را به هتل‌های بزرگ انتقال دادیم. من نیز به عنوان سرپرست حجاج نمی‌توانستم ضامن این امنیت باشم؛ چرا که اگر حادثه‌ای رخ می‌داد، کسی نمی‌توانست جوابگو باشد.

از سوی دیگر، ما و طرف عربستانی توافق کردیم که روابط سیاسی دو کشور، از امور حج جدا باشد و تحت هر شرایطی عربستان به حجاج ایرانی خدمات‌رسانی کند.

۸. میقات حج: در رسانه‌ها از حضرت‌عالی نقل شد که مسئولین حج، پیگیر پرونده

شهادی منا هستند و مستندات لازم را در اختیار کمیته تحقیق گذاشته‌اند و منتظر نتیجه‌اند.

بازماندگان شهادی منا تا چه میزان می‌توانند بر استیفای حقوق خود امیدوار باشند؟!*

* در طول دو سال و اندی که از آن حوادث گذشته، اقدامات و پیگیری‌های مداوم و منظمی از سوی بعثه مقام معظم رهبری و سازمان حج و زیارت در این خصوص صورت گرفته است. بنده و رییس محترم سازمان حج و زیارت در سفر حج در ملاقات‌های خود با مسئولان عربستان سعودی این موضوع را به عنوان یک وظیفه شرعی پیگیری کرده‌ایم. بنده از آغاز هم معتقد بودم برای به نتیجه رسیدن پیگیری‌ها و مطالبات خانواده‌های محترم شهادی مسجدالحرام و منا، بهترین راه، مذاکره مستقیم با این کشور است و لذا همین مسیر را دنبال کردیم تا خواسته‌های خانواده‌های محترم شهدا محقق شود.

در رابطه با احقاق حقوق شهادی منا، به دلیل قطع روابط جمهوری اسلامی ایران با کشور عربستان، امکان مذاکره مستقیم با مقامات سعودی وجود نداشت و اگر می‌خواستیم موضوع را از طریق نهادهای حقوقی بین‌المللی پیگیری کنیم، می‌بایست مسیر طولانی را طی می‌کردیم. بنابر این، برای پیگیری دیه شهادی منا و کیلی از کشور عربستان انتخاب گردید تا به امور حقوقی شهدا در آن کشور رسیدگی کند، همچنین اسناد و مدارکی تهیه کردیم و از طریق وزیر حج عربستان در اختیار کمیته حقیقت یاب قرار دادیم تا بررسی گردیده و به نتیجه مطلوب برسیم، یک راه هم این بود که با توجه به قاعده قتیل الزحام که بین فقهای شیعه و سنی مورد اتفاق است، دیه افرادی که در طواف و جمعه و جماعات و امثال آن، به خاطر ازدحام جمعیت فوت می‌شوند، اگر مقصری برای آن وجود نداشت، از بیت المال پرداخت شود که امیدواریم یکی از آن دو راه (پرداخت دیه به شکل مستقیم و یا براساس قاعده قتیل الزحام) به نتیجه رسیده و به خانواده‌ها پرداخت گردد.

نکته مهم دیگر اینکه ایران تنها کشوری بود که توانست پیکر شهیدان خود در منا را از عربستان به کشور منتقل کند، اقدامات بسیاری نیز در داخل کشور برای کاستن از آلام خانواده شهادی منا صورت گرفته و در نشست‌های مختلف با مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران و دولت مطالبات باقی مانده بازماندگان فاجعه منا را پیگیری کرده و می‌کنیم.

همانگونه که عزیزان اطلاع دارند، اگر برای اتباع ایرانی در خارج از کشور حادثه‌ای رخ دهد، پیگیری حقوقی و احقاق حقوق آسیب دیدگان به عهده وزارت امور خارجه است، لیکن علی‌رغم این موضوع، بعثه و سازمان حج با تمام توان به کمک آمده و مطالبات خانواده‌های محترم را پیگیری کرده‌اند.

پس از وقوع حادثه سقوط جرثقیل در مسجد الحرام و فاجعه منا، از مقام معظم رهبری درخواست کردم که ابدان پاک و مطهر شهیدان در جوار شهدای جبهه و جنگ دفن شود و معظم له موافقت فرمودند، سپس نام پرافتخار آنان در شمار شهدای عزیز کشور ثبت شد و هم اکنون نیز با مصوبات و بودجه‌های در نظر گرفته شده، بنیاد شهید و امور ایثارگران، خانواده‌ها را تحت پوشش گرفته و مقرر شد مزایایی که به خانواده‌های معظم شهدا داده می‌شود، به خانواده‌های آنها نیز اختصاص یابد.

۹. **میقات حج:** طبق برخی نقل‌ها، هویت ۱۱ شهید گمنام حادثه منا هنوز شناسایی نشده‌اند، و در خبرها آمد که تعدادی از بستگان این شهدا در سفر سال جاری (۱۳۹۶ ش.ن.)، برای آزمایش DNA به حج مشرف شدند، آیا این آزمایشها به نتیجه رسید و هویت و محل دفن این عزیزان و الامقام در مقبرة الشهداء مشخص شد؟

* تعداد ۷ نفر از خانواده‌های شهدای منا که جنازه عزیزانشان شناسایی نشده بود، در حج ۹۶ به حرمین شریفین اعزام و بر اساس آزمایش DNA تلاش شد تا پیکر مطهر شهید عزیزشان شناسایی شود، ضمن اینکه در مجموع در حج ۹۶ حدود ۱۰۰ نفر از خانواده شهدای مسجدالحرام و منا حضور داشتند.

برخی از این خانواده‌ها با هماهنگی‌های به عمل آمده با طرف سعودی، در مقبرة الشهداء حضور پیدا کرده و بالای سر قبر شهدای خود رفته و فاتحه قرائت کردند، ضمن اینکه در آینده نزدیک نتیجه تحقیقات به عمل آمده در باره DNA شهدای شناسایی نشده نیز اعلام خواهد شد.

در ملاقات با وزیر حج عربستان، وی در خصوص قضیه مسجدالحرام، آن را خاتمه یافته اعلام کرد و گفت به زودی اقدامات خود را اجرایی و مبلغ قول داده شده را پرداخت می‌کنیم اما در مورد حادثه منا هنوز منتظر پاسخ نتایج آنها هستیم.

۱۰. میقات حج: بنا به برداشت آگاهان؛ سفر حج در سال جاری کم‌مشکل‌ترین سفر برای زائران ایرانی بود و ماموران عربستان در برخورد با ایرانیان با ملاحظه کامل رفتار می‌کردند و حتی ائمه جمعه آنان نیز در خطبه‌های نماز جمعه در هنگام حج مواضع معتدل و مسالمت‌آمیز داشتند. به نظر حضرت‌عالی دلیل این ملایمت و حسن رفتار چه بود؟ آیا سعودی‌ها متوجه شده‌اند که سیاست خارجی آنان مناسب با واقعیات جاری نیست و سیاست فرهنگی آنان موجب تربیت نیروهای تندرو شده که در نهایت ممکن است گریبان خودشان را بگیرد؟

* خدا را شاکر و سپاسگزارم که الحمد لله همان‌گونه که اراده رهبری معظم انقلاب، مراجع عظام، مسئولان عالی‌رتبه نظام و خواست ملت شهیدپرور ایران از حج ۹۶ بود، به دست آمد و حجاج ایرانی توانستند حجبی عزت‌مندانه، آبرومندانه و در سطح مطلوب انجام دهند. این موفقیت را مرهون تلاش مجموعه عوامل دست‌اندرکار در بعثه مقام معظم رهبری و سازمان حج و زیارت و ارگان‌های مرتبط با این حوزه هستیم. در ملاقات حضوری که با وزیر حج عربستان داشتیم، وی از حضور حجاج ایرانی و نظم و معنویت آنان در حج تمتع تشکر کرد و آموزش‌های لازم و برنامه‌ریزی‌های انجام شده برای آنها را باعث ممتاز شدن حج ایرانی‌ها دانست.

در رابطه با برقراری روابط سیاسی دو کشور نیز باید بگوییم: همیشه بین کشورها اختلافاتی بروز می‌کند، اما مهم آن است که طرفین از طریق گفت‌وگو و مذاکره اختلافات را حل کنند و اکنون پس از برگزاری حج مطلوب، زمان خوبی است تا طرفین درباره حل مسائل دوجانبه در سایر حوزه‌ها مذاکره کنند.

رهبر معظم انقلاب همواره نسبت به توسعه ارتباطات ایران با کشورهای همسایه تأکید داشته‌اند و دولت محترم نیز نسبت به این مسئله اهتمام داشته و قطعاً اگر گفت‌وگوها آغاز شود می‌تواند مشکلات را حل کند.

حضور ۱۰ نفر نیروی کنسولی وزارت خارجه ایران برای انجام امور کنسولی، بازگشایی مکتب شئون حجاج ایرانی در روزهای نخست در شهرهای مدینه منوره و مکه مکرمه، فعال بودن عملیات بانکی میان دو کشور و راه‌اندازی و استقرار بیمارستان‌ها

و درمانگاه‌های ایرانیان از موارد مثبتی بود که طبق توافق‌نامه میان دو کشور به خوبی عملی شد. بدون شک اگر دو طرف اعتمادسازی کنند و به آنچه تعهد داده‌اند، پایبند باشند، می‌تواند زمینه همکاری‌های دوطرف در سایر زمینه‌ها فراهم شود.

همان‌گونه که در گفتگوهای رسانه‌ای بیان داشته‌ام، تدابیر اعلامی از سوی مقام معظم رهبری، شورای عالی امنیت ملی در حج تمتع ۹۶ به مرحله‌ی اجرا گذاشته شد و ما توانستیم شعار حج امسال که «حج، معنویت، اقتدار ملی و همبستگی اسلامی» بود را محقق کنیم. وقتی به مسجدالنبی و یا مسجدالحرام می‌آمدم، حجاج ایرانی دقیقاً منویات رهبری انقلاب را اجرا می‌کردند. فرزندان این کشور نیمه‌های شب در جوار قبر رسول گرامی خدا مشغول ذکر و نماز شب بودند، در نمازهای جماعت شرکت کرده و در مراسم دعای کمیل حضوری پرشور داشتند. ضمن اینکه جلسات انس و معرفت ما گاه تا ۲۵۰۰ نفر جمعیت حاضر و شور و حال خاصی در آن جلسات برقرار بود. در مسجدالحرام و مسجدالنبی حجاج ایرانی مشغول خواندن قرآن و تدبیر در آن بوده و در حوزه معنویت بسیار مطلوب عمل کردند و نظر رهبر انقلاب را محقق نمودند.

سعودی‌ها در حج امسال همکاری بهتری نسبت به حج گذشته داشتند، هرچند برخی نواقص همچنان بود و قرار است در جمع‌بندی‌های لازم که پس از گزارش‌های مختلف کارشناسان ما نهایی خواهد شد، به صورت مکتوب این نواقص را به طرف سعودی اعلام خواهیم کرد.

۱۱. **میقات حج:** قبل از تشریف به حج، از سویی برخی اشخاص - هر چند اندک - که به نظر می‌رسید با برنامه‌های دینی عناد و مشکل دارند و از سوی دیگر افراد نا آشنا به احکام و مسائل شرعی، با بهانه قرار دادن اوضاع اقتصادی کشور، اعزام زائر به حج را به ضرر و حتی خیانت به کشور ارزیابی کردند. و در این راستا، فضا سازی گسترده و وسیعی را دامن زدند و حتی کمپین تحریم حج نیز راه‌انداختند. و بالاخره با قیافه حق به جانب «حامیان محرومین!» گفتند: چرا هزینه‌های کلانی که برای حج خرج می‌شود را صرف رفع مشکلات در داخل کشور نکنیم؟ چرا حاجی، هزینه سفر خود به سرزمین وحی را صرف رفع گرفتاری از یک خانواده بی بضاعت و یا تهیه جهیزیه برای یک

دختر جوان نمی کند و... در چنین موقعیت و شرایطی، ندیدیم از شما حمایت شود

و یک تنه در برابر این هجمه‌ها ایستادید، آیا همینطور است؟

* عده‌ای تلاش می کردند تا عزت حج را بشکنند اما عزت حج شکستنی نیست و مسلمانان اجازه نخواهند داد این عزت تحت تأثیر القائنات دشمنان اسلام از بین برود. همانطور که گفتید حج امسال به صورت بی سابقه‌ای مورد هجمه قرار گرفت و عده‌ای با راه اندازی کمپین‌هایی در شبکه‌های مجازی و انتشار مطالبی دروغ در فضای مجازی قصد جلوگیری از مشارکت ملت مسلمان ایران در مناسک حج را داشتند. با تلاش‌های صورت گرفته ثابت شد که در پشت پرده این فعالیت‌ها، یک جریان مرموز در خارج از کشور وجود دارد و متأسفانه عده‌ای نا آگاه و ساده لوح در داخل نیز این القائنات را باور کرده و اقدام به نشر آنها کردند. براساس اطلاعات به دست آمده مشخص شد که گرداننده اصلی کمپین «نه به حج» یکی از کارمندان سابق سفارت ایران در فنلاند است که سال‌ها قبل به این کشور پناهنده سیاسی شده است.

حج یک واجب شرعی است، مگر واجب شرعی جایگزین دارد که بخواهیم عمل

دیگری را جایگزین آن کنیم؟

براساس آمار، حدود ۸ میلیون ایرانی سال گذشته به خارج از کشور رفته‌اند؛ چرا این کمپین‌های ضد دین فقط از چند هزار زائر خانه خدا خواسته‌اند هزینه سفر خود را به امور دیگران اختصاص دهند و از سایر مسافران که پول خود را برای تفریح در ترکیه، دُبی، تایلند و دیگر کشورها هزینه می کنند نمی خواهند تا این هزینه را برای فقرا هزینه کنند.

مسئله دیگری که در مورد آن هیاهو به راه انداختند، میچ بندهای الکترونیکی بود. سازمان حج و بعثه مقام معظم رهبری از ۱۰ سال پیش در تدارک تهیه وسیله‌ای برای اطلاع‌گیری از حجاج گمشده و یا بیمار و وضعیت حجاج پس از ورود به عربستان بودند که میچ بندهای الکترونیکی توسط شرکت «صا ایران» در شیراز ساخته شد اما عده‌ای به دروغ و با نیت خاص، عنوان کردند که این دستبندها ساخت رژیم صهیونیستی است! و یا شایعه اهانت و برهنه کردن بانوان ایرانی را در فرودگاه جده مطرح کردند که دروغ محض بود و قبل از آن هم خبر کشته شدن سی زائر را با شیوه خاص برای ایجاد اضطراب در میان مردم انتشار دادند.

ما اکثر مطالبی که به دروغ و از سوی افراد ضد دین در زمینه حج منتشر شده را رصد نموده و پاسخ آنها را برای شفاف سازی به مردم ارائه کرده ایم. حق مردم ما دانستن واقعیت‌ها است و انتشار مطالب غیر واقعی از سوی معاندان، در راستای رسیدن به اهداف آنهاست، لذا هموطنان نباید ندانسته این قبیل مطالب را نشر دهند. سازمان حج و زیارت و بعثه مقام معظم رهبری آماده پاسخگویی به این شبهات است و مطالب بسیاری را در این زمینه تولید و در کانال‌های رسمی سازمان و بعثه مقام معظم رهبری بارگذاری کرده که قابل دسترسی برای عموم می‌باشد.

۱۲. میقات حج: در حالی که در برخی رسانه‌ها، مطبوعات، خطبه‌های نماز جمعه و فضای

مجازی می‌نوشتند و می‌گفتند: پافشاری برخی مسئولان برای اعزام زائران به حج، چندان معقول نیست، و جان زائران کشورمان در سفر به عربستان با تهدیدهای گوناگون مواجه است و هشدار دادند که اگر کوچک‌ترین اتفاقی برای حجاج بیفتد، مسئولان حج باید نسبت به آن پاسخگو باشند و حتی برخی از به اصطلاح متدینین گفتند: اعزام زائران یعنی گروگان قرار دادن حجاج در عربستان و... در چنین فضای تقریباً سنگین، حضرتعالی با شجاعت و اطمینان قلب، مصمم به انجام این سفر معنوی شدید و بیش از ۸۰ هزار زائر عاشق را به آرزوی خود رساندید. این اطمینان و اعتماد و قوت قلب برای شما از کجا ناشی شد؟

* همانگونه که می‌دانید، بعد از مذاکراتی که با عربستان انجام شد، بیشتر امتیازاتی که می‌خواستیم به دست آمد، لیکن یک مرتبه با هجوم عجیبی از داخل و خارج کشور علیه حج مواجه شدیم. فریضه‌ای که میلیون‌ها مشتاق به انجام آن هستند و حتی در روایات نیز وجود دارد که اگر کسی فرصت رفتن به حج را از دست بدهد، در لحظه مرگ به او گفته می‌شود که غیر مسلمان از دنیا خواهی رفت.

عده‌ای می‌گفتند چرا باید به حج برویم و پول خود را در جیب عربستان بریزیم تا گلوله شود و آن را در یمن به کار گیرند! اینها صحیح نبود. عربستان بزرگترین صادر کننده نفت است و از این رهگذر میلیاردها دلار در آمد دارد. پول حج در قبال آن درآمدها رقمی نیست. ضمن اینکه طرف‌های قرارداد با ایران، هواپیمایی جمهوری اسلامی ایران، سعودی ایرلاین و شرکتها در بخش خصوصی عربستان هستند، لذا نباید با

جو سازی مردم را وجه المصالحة سیاسی قرار داد. بنده از سال ۵۹ خدمتگزار حجاج بوده‌ام اگر مسئله خاصی وجود داشته باشد و یا امنیت حجاج در خطر باشد، اولین کسی که باید به مردم اعلام کند من هستم و من مردم را وجه المصالحة مسائل سیاسی قرار نمی‌دهم در تمام طول این سالها در مکه و مدینه حتی یک مورد تعرض به بانوان نداشته‌ایم. چرا باید بانوان را از سفر حج بترسانند؟!

امروز بنده خوشحالم که خواست مردم و مسئولان و در رأس آنها خواست مقام معظم رهبری با گفت و گو محقق شد.

۱۳. میقات حج: شرایط آینده را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

* ما حج را از روابط سیاسی دو کشور جدا می‌دانیم. حج یک واجب الهی است و نباید با توجه به برخی تنش‌های موجود بین دو کشور تعطیل شود. امیدوارم از دیپلماسی حج برای تقویت دیپلماسی عمومی دو کشور بهره گرفته شود؛ چرا که ایران و عربستان از کشورهای بزرگ منطقه هستند و سیاست نظام هم گسترش روابط با همسایگان است.

بر اساس رهنمودهای مقام معظم رهبری، ما حج را کانون وحدت امت اسلامی می‌دانیم و طرح مسائل فرقه‌ای و مذهبی و دامن زدن به اختلافات را خلاف فلسفه حج دانسته و حضور گسترده حجاج ایرانی در نمازهای جمعه و جماعات اهل سنت نیز خود گواه بر این مدعاست. هم اکنون که حج به آرامی و خوبی برگزار شد. باید بستر را برای انجام یک توافق پایدار و مستمر در زمینه حج و عمره فراهم کنیم و با همکاری‌های مشترک گام‌های بلندی برای موفقیت هرچه بیشتر در آینده برداریم.

۱۴. میقات حج: روشن است که تمامی کشورهای اسلامی به دلیل تقاضای بالا از سوی

مردم‌شان، علاقه‌مند به افزایش سهم خود هستند. با توجه به اینکه در حال حاضر حدود

یک میلیون و سیصد هزار (۱۳۰۰۰۰۰) نفر ایرانی در نوبت حج هستند آیا این احتمال

وجود دارد که بر ظرفیت پذیرش حجاج کشورمان از سوی سعودی‌ها افزوده شود؟

* وظیفه شرعی و اخلاقی خود می‌دانیم که همه شهروندان ایران از مواهب حج

بهره ببرند.

در سال ۹۴ و با توجه به کاهش ۲۰ درصدی سهمیه حجاج برای ساخت و سازها در مکه، تعداد ۶۴ هزار نفر اعزام شدند و امسال با توجه به آخرین سرشماری جمعیت، تعداد حجاج و عوامل اجرایی و خانواده‌ی معظم شهدا، بیش از ۸۶ هزار نفر حاجی به حج اعزام شدند.

در وضعیت کنونی، اگر سهمیه‌ی کشورمان بیش از ۸۰ هزار نفر تعیین شود، این جمعیت نزدیک به ۱۶ سال باید در انتظار باشند تا به حج مشرف شوند و ما در قبال این مردم مسئولیم، ان شاء الله تلاش خواهیم کرد تا سهمیه افزایش یابد و از این تعداد به تدریج کاسته شود. لیکن همه باید بدانیم حجی را دنبال خواهیم کرد که در آن عزت، کرامت و سربلندی ایرانی‌ها محفوظ باشد.

میقات حج: از حضرت عالی، به جهت فرصتی که در اختیار ما قرار دادید، سپاسگزاریم.